

Osvrt na udžbenik „Medicina za pomorce“ u odnosu na „Simpozij o spasavanju ljudskih života na moru“

Iz zaključaka i prijedloga o »Spasavanju ljudskih života i preživljavanju na moru i pri obalju«, donesenih na Simpoziju u Hvaru od 5 — 8 listopada 1971., proizlazi konstatacija »da na jugoslavenskom obalnom moru ne postoji efikasna, organizirana i objedinjena služba osmatranja, tražanja, spasavanja i pružanja pomoći na moru, da se međunarodne i nacionalne obveze iz konvencija i zakona o spasavanju na moru u nas izvršavaju samo djelomično« te niz ostalih propusta koji se u »zaključcima i prijedlozima« Simpozija navode.

Te činjenice i manjkavosti u našem »pomorskom svijetu« bile su poznate javnosti i prije rezolucije navedenog Simpozija u Hvaru zbog čega se je i rodila ideja kojeg je bio cilj da se stvori jedan udžbenik iz kojeg bi školovani pomorski krugovi mogli steći potrebno znanje i vještinu u ukazivanju hitne medicinske pomoći ne samo na plovnim jedinicama i u podvodnim djelatnostima (ronilaštvu), nego i u priobalnom dijelu zemlje gdje ne samo svaki medicinski radnik nego i svaki priobalni stanovnik dolazi u situaciju da u danom momentu pruži pomoć utopljeniku ili nastradaloj osobi na moru.

U namjeri da bih prvenstvo zainteresirao javno mišljenje za medicinske probleme u pomorstvu, a donekle i nadopunio gradivo iz mog udžbenika »Medicina za pomorce« poslužio sam se u tom pogledu sa časopisom »Naše more« iz Dubrovnika u kojem je časopisu, počevši od 1957. godine pa do danas, tiskan priličan broj mojih radova iz pomorsko-zdravstvene oblasti.

Poznato je da su časopisi »Naše more« i »Pomorstvo« jedina dva časopisa na našoj obali preko kojih se dobivaju informacije, širi pomorska svijest, tretira sveopća pomorska politika i održava najintimniji kontakt između tradicionalne prošlosti i sadašnjeg stanja u moreplovstvu, pa se kao vrijedni i raritetni pomorski dokumenti ne bi morali boriti za svoj opstanak.

Prateći kroz duži vremenski period razne rasprave, prijedloge i potrebe koje se odnose na pomorsko-zdravstvenu tematiku, a s druge strane upoznat činjenicom da je literatura o pomorskoj medicini vrlo deficitarna zbog čega i naši školovani pomorci nemaju jedan posan izvor na svome jeziku iz kojeg bi crpili osnovno medicinsko znanje za ukazivanje prve pomoći, nastojao sam da u granicama svojih skromnih mogućnosti ublažim taj akutni problem i popunim prazninu koja se je u tom pogledu već od davnina osjećala u našim pomorskim krugovima.

Proderom humanističkih načela po kojima je »čovjek mjera svih stvari« čovječanstvo je u XIX. stoljeću doživjelo svoju renesansu u kojoj je došla do izražaja puna afirmacija čovjeka u smislu ljepšeg i dostojnijeg života. U duhu tih principa ne smije se dozvoliti iskorištavanje čovjeka neljudskim postupcima, a još manje oduzimati mu slobodu i pravo koje mu socijalistički humanizam pruža.

Ukratko rečeno, smatrao sam da je poslije dugog isčekivanja od preko sedam decenija (»Brodská higijena« od dr-a Jaka Gjivanovića napisana 1896. god., je zastarjela) trebalo već jednom »probiti led« i umočiti pero u zdravstvenu problematiku pomoraca te im dati jedan domaći praktični vodič iz kojeg će još dok su mladi, izvući korisne pouke i znanje u interesu svog i tuđeg zdravlja tim više što se predmet bavi životnom temom svakog pojedinca, a napose spasavanjem ljudskih života izoliranih negdje na »debelom moru« bez prisustva liječnika.

Nezaboravna je i žalosa izjava portugalskog historičara Vieyra koji, opisujući ekspediciju Vasca da Gama u XV. stoljeću na putu od Lisabona do Indije, navodi: »Kad bi se između Gvineje i Rta Dobre Nade pa odatle do Mosambika za svakog pomorca postavio spomenik na mjestu gdje je bačen u more, čitav bi put naličio na neprekidno groblje«.

Zgražajući se nad tragičnim sudbinama nekadašnjih moreplovaca gdje su u prošlim vremenima od raznih ne- daća i bolesti pogibale, a stradavaju još i danas, po čitave brodske posade (časopis »Naše more« br. 4-5/66 »Razvoj zdravstvene službe u pomorstvu«), a s druge strane suočen sa sadašnjim slabim stanjem obzirom na medicinski odgoj moreplovaca i nedovoljnu primjenu zdravstvene službe u pomorstvu, odlučio sam da doprinesem svoj prilog u korist zdravstvene edukacije pomorskog osoblja te sam napisao udžbenik »Medicina za pomorce« koji se je u izdanju Školske knjige u Zagrebu pojavio 1967. godine i odobren od Sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu kao udžbenik za pomorske škole i priručnik za pomorce.

Poznato je da svako učenje i proširenje studija pred- stavlja izvjesno opterećenje te da se predmet u školama donekle i nerado prihvaća. Međutim praksa u kasnijem životu traži od čovjeka odgovor na mnoga pitanja i do- vodi do suočenja s takovim problemima o kojima kao čak nikad nije ni sanjao, a još manje razmišljao.

Stalna želja da na brodu bude stalno ukrcan liječnik nije nikada provedena u djelo osim u rijetkim slučajevima na nekim putničkim i ratnim plovim jedinicama. Većina trgovačkih brodova u svijetu još uvijek plovi bez stručnog medicinskog lica na brodu te su pomorci u pružanju zdravstvene pomoći na moru prisiljeni da se uzdaju u sebe i u svoje znanje. Usljed toga potrebno je da se po- morsko osoblje u osnovnim zdravstvenim pitanjima čvr- sto osamostali i temeljitije osposobi nego je to potrebno za osoblje na kopnu.

Po zakonima Civilne zaštite i Narodne obrane sva školska i vanškolska omladina kao i ostalo građanstvo dužni su pohađati tečajeve i vježbe iz prve pomoći da bi ih u slučaju rata, elementarnih katastrofa i drugih ne- pogoda mogli primjeniti i ukazati medicinsku pomoć na- stradalom pučanstvu.

Pomorci koji su većinom odsutni mogu uvijek pri- sustvovati navedenim tečajevima i obuci u zemlji. Zbog te okolnosti nameće se nužda koja diktira da se pomorcima za vrijeme školske obuke, dok se još nalaze u domovini mora dati odgovarajuće znanje iz medicinskog minimuma kako bi svaki brod u vožnji imao po nekoliko ukrcanih članova sposobnih za ukazivanje prve pomoći na moru, osobito u doba ratnog zbivanja.

S tim u vezi slobodan sam dati jedan iako zakašnjeni ali još uvijek dobro došao komentar obzirom na navedeni udžbenik, a u vezi zaključaka i prijedloga gore navedenog Simpozija.

— Medicina za pomorce — jest ciljani naslov mog udžbenika iz kojeg se jasno vidi da je namijenjen pomor- skom staležu te je prema tome i sama knjiga dobila od- govarajući sadržaj i volumen. Naslovi kao što su Pomorska medicina, Bolnička služba na brodu, Pomorska zdrav- stvena služba na brodu, Pomorska zdravstvena služba na kopnu i lukama, Brodska higijena, brodska medicina itd. ne sadrže u sebi približno oznaku iz koje se vidi da li se štive odnosi na pomorce koji sa medicinom profesionalno nemaju nikakve veze ili se odnosi na stručno medicinsko osoblje koje svoje zdravstvene aktivnosti obavlja u službu pomorstva bilo na brodu bilo na kopnu, bilo pak pod vodom.

U opisivanju gradiva nastojao sam što više izbjegavati medicinski način izražavanja kako bi predmet bio što pristupačniji ne samo učenicima pomorskih škola nego i roniocima, svjetioničarima, profesionalnim i sportskim ri- bjicima, primorcima i svima onima koji su vezani uz život na moru.

Svoj priručnik sam napisao u namjeri da se po jed- nom našem konceptu uspostavi jedinstvena zdravstvena obuka u svim pomorskim školama u zemlji i to iz jednog

pisanog izvora, a koji do tada naše škole i pomorsko osoblje nije, u ovom stoljeću, uopće imalo na materinjem jeziku. S tim u vezi nastojao sam, da na jednom mjestu tj. u jednoj knjizi, prikupim sve najvažnije medicinske podatke koji se odnose na pomorsku patologiju kao i da upozorim na domaće propise i međunarodne konvencije po kojima se ta služba obavlja.

»Medicina za pomorce« je napisana isključivo kao knjiga za ukazivanje prve pomoći, a nije udžbenik za liječenje dugotrajnih i kroničnih bolesti na moru jer takvo liječenje spada u nadležnost stručnog medicinskog osoblja.

Pri sastavljanju udžbenika morao sam voditi računa o faktoru vremena tj. o broju sati koji je po planu školske nastave sveden na svega dva sata sedmično. S tim u vezi bila mi je oduzeta sloboda, u smislu opširnijeg izlaganja gradiva, jer sam se morao držati određenih granica. Imajući to u vidu u udžbeniku nisu namjerno obuhvaćeni laboratorijski, rentgenski i slični pregledi te rjeđe bolesti, reumatična oboljenja, trajne probavne tegobe i kronična oboljenja organizma jer to ne spada u djelokrug rada pomorskog osoblja a niti je brod sanatorij za kroničare. Isto

tako za zakonske i konvencijske odredbe, spomenut je u udžbeniku samo broj Službenog lista S.F.R.J. tako da zainteresirani pomorac znađe gdje će ih pronaći. Uza svu tu sažetost u tekstu se ipak susrećemo sa mnoštvom stranih termina -lijekova i latinske nomenklature obeshrabljujuće djelovanje na nestručna lica te neupućenima neka poglavija izgledaju preopširna i nepotrebna. No, ne treba se toga plašiti a još manje zahtijevati da se svaki redak u knjizi mora znati napamet, jer to nije uvjet bez kojega pomorac ne može biti ono što jest. Međutim »zadaca« je svakog liječnika — predavača da kroz nastavu upozna pomorce sa cjelokupnim sadržajem udžbenika, a »dužnost« mu je da ih nauči razlikovati najmarkantnije simptome pojedinih bolesti kao i da ih nauči stvarno, a ne teoretski izvadati praktične vježbe jer bez tog znanja ne smiju dobiti prolaznu ocjenu.

Upoznavši se na taj način sa osnovnim medicinskim principima koji su u knjizi obuhvaćeni treba da svaki pomorac na moru ima pri ruci takav udžbenik u kojem će, u danom momentu, naći spasonosne upute u skraćenom izdanju, a u pojedinim teškim situacijama će potražiti

Minolovci na zadatku

detaljnija razjašnjenja baš u onom dijelu gradiva koje mu se za vrijeme školske obuke činilo preopširno pa čak i suvišno. Taj je postulat iznesen i na spomenutom Simpoziju u Hvaru koji glasi: »Snabdjeti brodove domaćim i međunarodnim medicinskim priručnicima«.

U onim pak teškim slučajevima gdje posada ne može sama intervenirati, komandno osoblje broda se preko radio-veze obraća za pomoć medicinskoj ustanovi na kopnu ili liječniku na susjednom brodu. U vezi toga pod naslovom »Sastav medicinskog radiograma u pomorstvu« navedene su ukratko upute kako zapovjednik broda treba da postupi kad šalje takav telegram.

»Radio-medico« služba je najbrža veza i posljednje utočište posade kad u hitnim i nejasnim slučajevima treba zatražiti stručnu medicinsku pomoć za bolesnike na brodu daleko od kopna. Suvišno je upozoravati na važnost radiotelegrafskog saobraćaja, kad je svakome jasno da o brzini i efikasnosti te službe često ovisi spas čovjeka ili broda sa čitavim ljudstvom i teretom na njemu. Ta činjenica nalaže da treba strogo paziti na ispravno funkcioniranje, opremu i kontrolu radio-uređaja na brodu i na kopnu ako želimo da maritimni rizik i gubitak na moru svjedemo na što manju mjeru.

Nastojanja raznih referenata u Hvaru su unijela dovoljno svjetla u ovaj kompleksni i otvoreni problem, a nadasve dr. J. Stor koji je u svome izlaganju i prijedlozima objektivno i realno pokazao na propuste i loše stanje današnje naše radio-službe za pomorce te dao smjernice koje bi trebalo realizirati u interesu poboljšanja radio-veze i zdravstvene zaštite ljudstva na moru. Zato »ovu službu treba tehnički, kadrovski i organizacijski poboljšati« te obučiti posade kako treba uspostaviti radio-vezu brod — brod — kopno i kako treba »koristiti usluge međunarodnih sistema pružanja medicinske pomoći putem radija (CIRM-a iz Rima, AMVER-a iz New-York-a i mnogih drugih)«, a što je u prijedlozima hvarskog Simpozija također istaknuto.

Sadržaj svakog poglavlja »Medicine za pomorce« je iznesen u sažetom obliku tako rekuć naslovno jer se preopširno gradivo, obzirom na navedeno kratko vrijeme školske obuke iz tog predmeta ne bi moglo svladati, a s druge strane udžbenik nije napisan za medicinare nego za pomorce od kojih ne treba zahtijevati cjelokupno medicinsko znanje, ali treba zahtijevati suštinu znanja koje im je neophodno potrebno za ukazivanje ispravne prve pomoći na moru. Površno i nedovoljno poznavanje bazičnih postupaka u pružanju zdravstvene pomoći često se negativno odražava ne samo na socijalni, familijarni i lični »status« bolesću pogođenog pomorca, nego se negativno odnosi i na navigaciju sposobnost i ekonomski efekat samoga broda. Istina je da je u današnje doba brzina broda veća nego ranije i da avioni, helikopteri, televizija te razna sredstva telekomunikacija značajno pomažu pri rješavanju zdravstvene problematike na brodu, ali s druge strane postoje takvi slučajevi gdje treba smjesta posredovati. Jedno jako krvarenje, akutno trovanje, naglo gušenje, teška povreda, udar električnom strujom, naglo ludilo, utapljanje, teški slučajevi dekompresijske bolesti, ujedi otrovnih zmija, insekata, ubodi riba i čitav niz ostalih opasnosti ne mogu se prepustiti čekanju i pomoći izvana nego treba hitno intervenirati na licu mjesta ako želimo spasiti čovjeka iz »čeljusti smrti«. I zato taj MEDICINSKI MINIMUM MORA DA SVAKI POMORAC SAVRŠENO UPOZNA I DA GA NAUČI PRAKTIČKI PRIMJENJIVATI. Pri tome treba biti vrlo rigorozan i ne dozvoliti da zbog izvjesnih sentimentalnih obzira upućujemo na more nespremne pomorce zbog čega je do sada stradalo bezbroj ljudskih života.

»Medicina za pomorce« je napisana na 244 stranice i ilustrirana sa raznim slikama. Gradivo je raspodjeljeno u XVI poglavlja sa »Dodatkom u kojem su opisani: I sastav medicinskog radiograma u pomorstvu, II optička zdravstvena signalizacija i III. tumač medicinskih stručnih izraza.

Ilustrativni materijal od 231 slike i 4 tabele umetnut je iz didaktičkih razloga te ima za cilj da kod učenika i pomoraca stvori što jasniju vizuelnu predodžbu o medicinskim pojmovima koji se u udžbeniku objavljuju.

Budući da su pisani izvori za zdravstveno — pomorska pitanja vrlo oskudni i u domaćoj i u inostranoj litera-

turi, to sam podatke za svoju knjigu prikupljao kroz duži vremenski period iz ličnog kontakta sa pomorcima i njihovim potrebama na moru, te iz onih pisanih dokumenata do kojih sam mogao doći. Na taj način vrlo je teško napisati ovakav udžbenik koji bi se općenito mogao prihvatiti bez prigovora. S tim u vezi sam uvjeren da su pojedina poglavlja nepotpuno obrađena, te da će ih sticanjem novih saznanja kao i obzirom na sve savršeniji pomorski i medicinski razvoj trebati vremenom nadopunjavati i korigirati, a kao što sam u »uvodu« udžbenika i naveo.

Na temelju gore rečenog trebalo bi poslije 7 godina izdati jedan novi udžbenik ili drugo izdanje »Medicine za pomorce« i to iz slijedećih razloga: I da se uklone odgovarajuće štamparske greške koje su se prilikom prvog izdanja potkrale, II da se umetne »kazalo« koje iz tehničkih razloga nije bilo tada (1967. g.) uvršteno, III da se pojedina poglavlja usavrše i nadopune sa onim medicinskim saznanjima koja 1965. g., kada je rukopis predat u štampu, nijesu bila naučno objavljena i IV da se uvrste nove, naknadne službene odredbe i propisi koji se odnose na pomorsko zakonodavstvo. Ta potreba proizlazi tim više iz činjenice što su, od 1965. g. do danas, i naučna dostignuća i struktura društvene sredine doživjela ne samo svoj napredak nego i odgovarajuće izmjene.

Međutim svi oni protagonisti zdravstvene prosvjete u pomorstvu koji već decenijama vode kampanju i zvuče na uzbunu da se uvede jednoobrazna nastava, da se uspostavi solidna zdravstvena obuka u školama, da se pojača praktički rad nastave, da svi brodovi posjeduju priručnik za ukazivanje prve pomoći na moru, da se nauči moreplovce kako će što točnije raspoznati i liječiti jednu akutnu bolest, povredu, trovanje, utopljenika, opekotinu itd. i koji već godinama grade »medicinski most« između kopna i mora, svi ti pobornici medicinske riječi u pomorstvu nailaze na tolike zapreke i nerazumjevanja tako da i oni rijetki zanešenjaci postaju a priori malodušni, jer ne žele gubiti vrijeme i energiju za okolinu koja ih slabo čuje, a još manje vidi njihova pozitivna i društveno korisna nastojanja. To navodim i iz ličnog iskustva jer obzirom na tirazu udžbenika i pitanje honorara sa minom kao autorom nije bilo nikakova dogovora. Na taj način tiskan je preveliki broj knjiga kao da su namjenjene npr. mnogobrojnim osnovnim školama, a ne za desetak pomorskih škola, za odgovarajući broj brodova, organizacija i ustanova iz čega se moglo doći do realnog, a ne do proizvoljnog broja od 4.000 primjeraka koji sada leže magazinirani u skladištima izdavača i koče drugo izdanje udžbenika dok se oni ne rasprodaju.

No uza sve to svi oni, iako malobrojni zdravstveni radnici, koji odavno kucaju na vrata pomorskih organizacija, predstavljaju skupinu zaslužnih aktivista u borbi za zdravstveni standard pomoraca, jer upravo zahvaljujući njima učinjen je korak naprijed i stvorena je platforma za daljnja i bolja dostignuća, a što dokazuje i činjenica da su njihovi radovi prihvaćeni, objavljeni i fiksirani na »papirima« mnogih znanstvenih, stručnih i pomorskih publikacija.

Međutim uza sva njihova nastojanja »u praksi« se još uvijek zapaža da je medicinsko znanje iz prve pomoći u pomoraca vrlo oskudno i to ne samo kod starijih generacija nego nažalost i kod mladih moreplovaca, a što je još jedan dokaz da se zdravstvenoj obuci pomoraca prilazi veoma površno. Skoro bih rekao da jedan od osnovnih uzroka za podbacivanje medicinskog odgoja u pomorskim školama leži u činjenici što se liječnici služe sa različitim izvorima i tumače predmet prema svojem nahodjenju tako da zdravstveni odgoj pomoraca ovisi o individualnom zalaganju i volji predavača, a ne o propisima zakonodavaca koji bi morao slovom zakona odrediti jedan bilo domaći, bilo inostran udžbenik kao bazu za zdravstveni odgoj pomorskog osoblja.

S tim u vezi slažem se sa IV-tom tačkom prijedloga Simpozija u kojoj se između ostaloga predlaže da treba »revidirati nastavni program pomorske medicine u pomorskim školama i osigurati kvalificirane iiskusne nastavnike za ovaj predmet« te »reorganizirati tečajeve iz pomorske medicine za časnike trgovačke mornarice prije polaganja ispita za odgovarajuće zvanje«.

Pridružujući se zaključcima Simpozija slobodan sam u tom pogledu dati i neke svoje prijedloge i to:

I. Treba službenim putem odrediti jedan medicinski udžbenik po kojem bi se uvela jednoobrazna nastava u svim pomorskim školama u zemlji.

II. Treba pooštriti kriterij o zdravstvenom odgoju pomoraca time da se medicini za pomorce dade ne sporedno, nego odgovarajuće mjesto i značaj u nastavnom planu škole.

III. Treba zakonskom odredbom obavezati predavače i regulirati odnos između teoretske i praktične obuke tako da se jedno sa drugim upotpunjuje, jer je notorna činjenica da je teoretska obuka bez praktične primjene bezvrijedna.

IV. Kompletiranje i snabdjevanje brodske apoteke sa lijekovima, zavojnim materijalom i sanitetskom opremom treba da se odvija po jedinstvenom obrascu koji vrijedi za sve brodove koje zakon obuhvaća. Isto tako treba organizirati i povećati broj pojedinih skladišta na istaknutim plovnim putovima uz obalu (Pula, Rijeka, Split, Vis, Dubrovnik, Bar) koja će biti zadužena da po odgovarajućim propisima snabdjevaju brodove sa najsuvremenijim materijalom.

V. Pojačati zdravstvenu kontrolu na brodovima te češće pregledavati sanitetska spremišta, sredstva za spašavanje, protupožarne i ostale zaštitne uređaje na brodovima, lukama i ronilaštvu te dobro provjeriti da li su oni kompletirani, funkcionalno ispravni i snabdjeveni sa odgovarajućom tehničkom, medicinskom i zaštitnom opremom.

VI. Odrediti periodične i dopunske tečajeve iz zdravstvene obuke za pomorce, kad su na odsustvu, u svrhu usavršavanje i osvježavanja ranije stečenog znanja kroz školsku obuku.

VII. Obzirom na prioritet obuke u školi treba uz navigaciju i strojarstvo, uz koje su profesionalno povezane, na istu rang-listu postaviti medicinu za pomorce iz koje treba da svaki časnik palube i svaki časnik stroja polaže strogi ispit kao iz predmeta koji ga podučava kako će iz bolesti ili smrti izvući svoj i tuđi život.

Osvrćući se sumarno na knjigu »Spasavanje ljudskih života na moru« kao i na »zaključke Simpozija« proizlazi činjenica da su u tom zborniku ne samo dokumentarno

obrađene mnogobrojne teme koje ukazuju na nedovoljnu tehničku opremu i slabo medicinsko prisustvo u pomorstvu, nego su istaknute potrebe i doneseni konkretni prijedlozi koje treba ostvariti u interesu što efikasnije zaštite i spasavanja ljudskih života na moru. Zasluga je ovog Simpozija tim značajnija što je javnosti razotkrio sve one »rupe« u našoj pomorsko-zdravstvenoj službi koje treba »začepiti« jer smo kao pomorska zemlja sa razvijenim brodarstvom i osebjnom konfiguracijom obale dužni organizirati bolju pomoć na moru i to ne samo na pribalnom dijelu zemlje nego i na plovnim jedinicama daleko od obale, a u smislu pozitivnih domaćih zakona i međunarodnih konvencijskih odredaba.

Danas kad se za pomorske djelatnosti budi sve veći interes u svijetu, smatram da bi trebalo jednom boljom organizacijom i još boljom politikom stimulacije privući što veći broj mladih zdravstvenih i tehničkih radnika u Institut i Odjel za pomorsku medicinu te im dati bolje mogućnosti i veća priznanja u njihovom radu, a što je od izuzetnog značenja za što dublje proučavanje, unapređenje i afirmaciju ove siromašne medicinske grane koja u suvremenom životu poprima sve značajnije dimenzije.

Budući da more sa svim njegovim biološkim, kemijskim, fizičkim i ostalim potencijalima predstavlja bogati bazen čije plodove čovječanstvo nedovoljno poznaje i iskorištava, potrebno je da svaka primorska zemlja proudre što dublje u neispitana područja mora i da na tom poslu angažira što veći broj stručnjaka određenih za proučavanje, iznalaženje i iskorištavanje svih onih dobara što ih more pruža. Međutim da bi čovjek u specijalnim uvjetima života pod morem mogao obavljati određene zadatke, potrebno je da medicina uz biološke, tehnološke i ostale prateće faktore dade odgovor na mnoga pitanja koja su vezana uz boravak ljudskog organizma pod morem.

Svaki doprinos u nauci predstavlja odgovarajući napredak u razvoju svjetskog univerzalizma pa će tako i sve detaljnije proučavanje zdravstvene problematike u pomorstvu također doprinijeti svoj udio u kulturnom bogatstvu roda ljudskoga u koji sklop spada i naša socijalistička domovina.